

Hizsnyan Géza

JELEK, JÁTÉKOK

Szlovákiai magyar színházak

Az akkori Csehszlovákiában az első hivatásos állandó színház 1952-ben alakult Magyar Túrültei Színház néven Komáromban. A társulat egy része Kassára távozott 1969-ben, és ott létrehozta a Kassai Thália Színpadot. 1990-ig a két társulat közös igazgatás alatt működött, azóta viszont a szlovákiai magyarságnak két hivatásos színháza van. Az 1990-es változásra már égető szükség volt, a nyolcvanas évek második felében a színház mindkét társulata elkeserítő szakmai színvonalú előadásokat produkált. A pozitív változáshoz a szabad(abb) vezetőválasztás mellett nagy segítséget jelentett a pozsonyi Színművészeti Főiskola segítsége, akik a nyolcvanas évek végétől gyakorlatilag minden évfolyamra vesznek föl magyar hallgatókat is. Az elmúlt mintegy 25 évben nagyszerű színészek egész sora szerzett Pozsonyban diplomát, akiknek jelentős része szerencsére megmaradt a két szlovákiai magyar társulatnál (néhányan Magyarországra távoztak, mások viszont szlovák színházaknál arattak kiemelkedő művészi sikereket). A nagyon jónak mondható színészutánpótlás ellenére a két színház művészi, szakmai színvonala az elmúlt két évtizedben nagy kilengéseket mutatott. Az elmúlt évtizedben a Thália Színház szinte állandó létbizonytalanságban élt. Az igazgató csaknem minden energiáját lekötötte az anyagi feltételek megteremtése, a működéshez szükséges pénz előteremtése. A koncepciózus művészi vezetés hiányában a színház olyan szakmai és erkölcsi mélypontra jutott, melyből nem látszott kiút.

A 2011/2012-es évadban Czajlik József rendező került a színház élére, s ez gyökeres változást jelentett a művészi felfogásban. Az anyagi helyzet ugyan nem változott, tovább tart az állandó létbizonytalanság, Czajlik (és munkatársai) személye azonban legalább garanciát jelent a művészi utkeresésre, a szakmai szempontú társulatépítésre, az átgondolt dramaturgiára. Már az első évad ugrás-szerű, elsősorban minőségi változást hozott, valamint – igaz, éppen az évad utolsó bemutatóján – egy ars poetica jellegű, a színházról, színházcsinálásról szóló, közönségszórakoztató és elgondolkodtató egyszerre, a színházi alkotómunka hátterébe bepillantást nyújtó előadást. Az évad első bemutatóját (Friel: *Philadelphia, nincs más út*) még az előző vezetés műsortervéből „örökölték”. A második darab már Czajlik választása: Karel Wojtyła: *Az ékszerész boltja előtt* c. műve, lengyel vendégrendező (Joanna Zdrada) színrevitelében. A harmadik bemutató az új vezetés egyik alapvető feledatának tartott közönségnevelés, a gyermekeknek, fiataloknak nyújtandó színvonalas előadások sorát nyitotta meg (Böszörményi-Lakatos-Müller: *Gergő és az álomfogók*). Czajlik igazgatóként rokonszenves szerénységgel az évad utolsó bemutatóját rendezte. Munkája eredményeként (Forgács Miklós dramaturgi közreműködésével) Bengt Ahlfors *Színházkomédiájából* alapvető fontosságú, irányt mutató előadás született. A felszínes komédiázásra (és a „bennfentesség” hamis látszatát keltő, nézővel való „összekacsintásra”) csábító, és a gyakran ilyen formában bemutatott mű Czajlik és Forgács

értelmezésében új jelentést kapott. A színházcsinálás helyzetéről, nehézségeiről, a színházon belüli történetek sokszor két- sőt többértelműségéről, az alkotógárdán belül és a külső erővel megvívandó harcokról született, gondolkodásra serkentő, az öniróniát, sőt parodiszikus elemeket sem nélkülöző, mégis fergeteges szórakoztató, de emellett árnyaltan fogalmazó előadás. Az produkció egyik nagy erénye, hogy mindig megtartja a többértelműséget, az egyszerűsítésre csábító figurák értelmezésében mindig marad „titok”, eldöntetlen kérdés, éppen annyi ambivalencia, amennyi az emberi, életbeli hitelesség illúziójának lehetőségét megtartja a nézőben. A darabban szereplő, bemutatandó mű talán gyengécske fércmű, talán mégsem egészen az, illetve mindenképpen benne van egy jó előadás lehetősége is. A rendező nyilvánvalóan megszállott, kissé őrült, de Lax Judit alakításában is végig benne van az őrült akarnok, és az értetlen környezettel és vezetéssel (a darabban igazgatótanács) vívott harcokba belerokkant, „köztetek lettem én bolond” eredendő tehetséges művész alakja is. Czajlik ötletesen bizonyítja, hogy az olyan közhelyszerű, sablonosnak tűnő színházi alakok, mint az öregedő, rigolyás díva és a kezdő, akarnok színész is ábrázolhatók a szokásosnál érdekesebben, összetettebben, színesebben. Ehhez mindkét esetben a szerepkettőzést választja „segédeszközül”, ami eleinte talán a nézőkben a „ki kicsoda” kérdését fel-felveti, de ha elfogadjuk az „egy figura két változata” alapállást, nincs tovább tájékozódási gond, viszont sokkal plasztikusabb képet kapunk ezen színházi „alaptípusok” lehetséges változataiból (Rák Viktória/Varga Livia illetve Szabadi Emőke/Szoták Andrea). Czajlik egyik nagy színházvezetői érdeme és egyben eredménye, hogy visszacsábította a színházhoz Nádasdi Pétert, aki kiemelekedő tehetségéhez méltó szerepeket is kapott. Ebben az általam programadónak érzett előadásban Per, a táncoskomikus szerepében alakít maradandót. Petrik Szilárd, a társulat egyik legtehetségesebb tagjának szerepformálása az elmúlt évek művészi marasmusának idején többször maradt a modoros, külsődlegesebb megoldások szintjén, most Harry, az öregedő bonviván szerepében briliánsan egyensúlyozott a figura ábrázolása, parodizálása és egyfajta önirónia, „autoparódia” határmezsgyéjén. Ahlfors darabjának talán legkevésbé sematikus szereplője Janssoné, az odadadó színházrajongó, lelkes műkedvelő, minden segítségre hajlandó önkéntes sűgő. A szerepet alakító Nagy Kornéliának egyszerre sikerült izléses, mégis ellenállhatatlan komikummal szórakoztatni, s közben az emberi motivációkat, álmokat, vágyakat bemutatni. Havasi Péter Oscar, az ügyelő szerepében fergeteges lendülettel, nagyszerű mozgáskultúrával „rohanja végig”, fogja össze az előadást, közben pedig izgalmas játékot játszik a közönséggel, mintegy három-dimenzióssá téve a szerepét, remekül váltogat a színész, az ügyelő és az ügyelőt játszó színész karakterábrázolásai között. Czajlik régi, jól bevált munkatársa, a szlovák színházaknál is nagy becsben tartott Gadus Erika ezúttal is egyszerű és jól bejátszható teret és izléses, sokszor jellemfestő, a figurákat karakterizáló jelmezeket tervezett.

A fentiek alapján a *Színházkomédia* előadását vélem az új színházvezetés „névjegyének”. Ennek szellemében folytatódott a következő évad is. Az első bemutató Yasmina Reza *Művészet* című, rengeteget játszott művéből készült a szlovák színházi élet egyik nagy öregje, Lubomír Vajdička rendezésében. Ha Ahlfors műve felszínes komédiázásra csábít(hat), a *Művészet*, véleményem szerint súlyosan csalóka, sőt egyenesen hamis, mert azt a látszatot igyekszik kelteni, mintha valóban fontos művészeti kérdésekről mélyen és komolyan beszélne. Vajdička azonban, aki eredeti képesítését tekintve dramaturg, öreg színházi róka és biztos ízlésű és ítéletű rendező, gondosan elkerüli a „művészkedés” csapdáját. Tudja, a darabban három jól eljátszható szerep van, és a művészetről közvetlenül nem mond el feneketlen mélységű bölcsességeket, de valamit azért tud az emberi kapcsolatokról, az azokat befolyásoló tényezőkről. Rendezése ezért az emberi kapcsolatokról, azok motivációiról és változásait befolyásoló tényezőkről szól. A három színész (Dudás Péter, Nádasdi Péter és Petrik Szilárd) minuciózus pontossággal kidolgozott szerepépítkezése számomra Kurtág György művének címét, a *Jelek, játékok, üzeneteket* idézte. Apró jelekkel, piciny színpadi játékokkal közvetítenek üzenetet a nézőknek az egyes alakokban játszódó emberi, lelki történésekről, ebből hoznak létre egy egységes, eredeti jelentésében az emberi kapcsolatokról szóló előadást, amely második szinten az értékrenddel, a művészettel, művészi értékekkel kapcsolatos gondolatmenetet is

elindít(hat) a nézőben, ezzel látszólag teljesítve a bevezetőmben hamisnak mondott ígéretet, mert a darab ugyan a szöveg szintjén nem mond mély és jelentős dolgokat a művészet kérdéseiről, Vajdička rendezése azonban egy ilyen jellegű gondolkodást (is) megindíthat a nézőben. Bár nyilván nagyon szubjektív, és hosszas elemzéssel is nehezen lenne bizonyítható, mégis megkockáztatom: számomra Reza darabjának minden eddigi, általam látott színreviteléből ez az előadás volt a leginspiratívabb, leginkább elgondolkoztató – ha tetszik: a legjobb.

Ismét Czajlik József nevéhez fűződik az elmúlt évad másik mértékadó előadása. Az igazgató-rendező Peter Weiss *Marat/Sade*-jét vitte színre, vállaltan aktuálpolitikai szándékkal. Ha már annyit beszélünk a színház aktualitásáról, csináljunk a minket közvetlenül körülvevő világról, annak történéseiről, a kis szlovákiai magyar életünkről, politikánkról szóló, aktuális előadást! Ez lehetett Czajlik Józsefnek és alkotói csapatának célkitűzése, amelynek igyekeztek becsülettel megfelelni. Nem szorítottak annak a Weiss darabjában rejlő, a dráma legfőbb (talán egyetlen) erényét jelentő lehetőségnek a kihasználására, hogy számos politikai-társadalmi helyzetre „ráhúzható”. Az alkotók Horváth Kristófot (alias „Színész Bob”), a magyar slam poetry ismert képviselőjét is segítségül hívva bátran beleírták a szövegbe a mai Szlovákia magyar politikájának és társadalmának ismert figuráit és helyzeteit. Mindez azonban számomra nem túl szerves „betét” maradt. A slam poetry használata nyilván az újdonság erejével hat, és – a vállalás bátorságának értékelése szintjén – elsősorban a közönség fiatalabb részének tetszésével is találkozunk, az előadás minden színészi erénye, érdekes látványvilága ellenére sem vagyok meggyőződve arról, hogy ez lenne az üdvözítő, követendő út a színház további irányulása szempontjából. Igaz, az előadással kapcsolatban esetlegesen fölmerülő kérdések átgondolása sokat segíthet egy, művészi formájában is egységes, átgondolt, mondanivalójában árnyalt és mélyen ható „politizáló” színházforma kialakításában, melyre bizony igény és szükség is lenne tájainkon (is).

Az évadban bemutatásra került még Mészöly Miklós *Az ablakmosó* c. drámája, a pozsonyi főiskolán idén végzett, nagyon eredeti gondolkodású, meggyőződésem szerint kiemelkedően tehetsé-

Marat/Sade, Kassai Thália Színház. Fotó: Bocárszky Zsolt

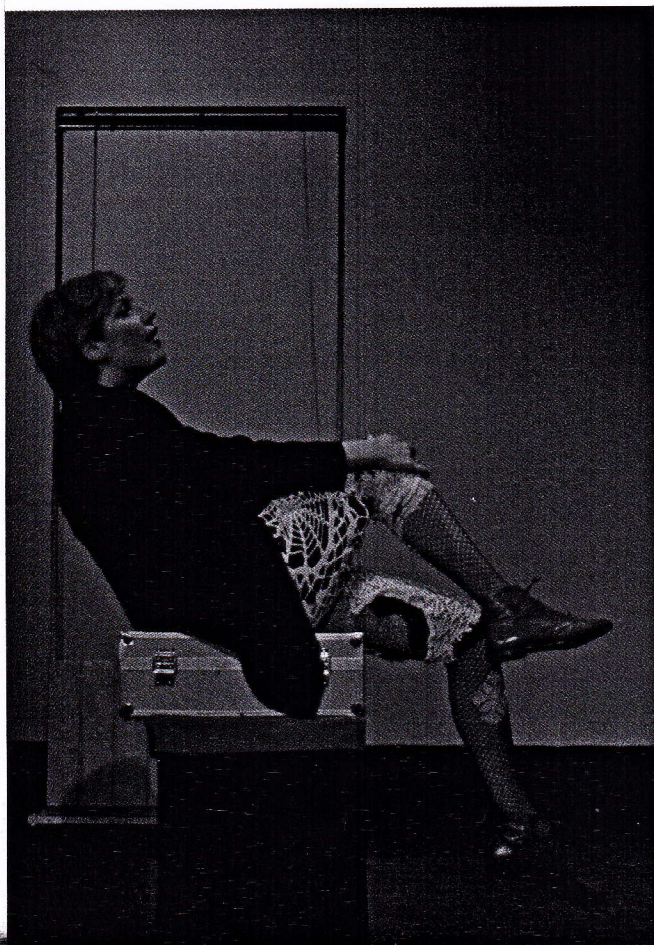

ges Szász Pál rendezésében, Robert Thomas *Nyolc nő* című kommersze Jámbor József színrevitelében. A gyermekközönség kiemelt fontosságát ebben az évadban Thuróczy Katalin *Keszekusza c.* mesejátékának Forgács Miklós rendezte előadása igyekszik hangsúlyozni, a közönség szórakoztatását, a színház és zene összekapcsolását a *Kassa, a szerelem városa* címmel bemutatott sanzonest kívánja szolgálni Czajlik József rendezésében.

A Kassai Thália Színházról elmondható, hogy az utóbbi két évben alapvető változáson ment át, és határozott léptekkel indult meg egy művészileg és gondolatilag igényes színház eszméjének megvalósítása felé, mely társadalmi-politikai kérdésekben is aktuális szeretne lenni. Ennek tudatában érdeklődéssel várhatjuk az új évad bemutatóit: az örök érvényű *Akárkít* Czajlik József rendezésében, Márai *Kassai polgárokját* a színház egykori alapító-főrendezője, Beke Sándor, Egressy Zoltán sikerdarabját, a *Portugált* Dudás Péter színrevitelében, valamint a közönség szórakozni vágyó részének igényeit kielégíteni hivatott *Ciao bambinót*.

Kassához viszonyítva a komáromi színház mindig a „nagyobbik testvér” helyzetében létezett, ennek minden előnyével, de esetenkénti hátrányaival is. Ezek közül hadd említsek csupán egyetlen szempontot: a kétségkívül jóval nagyobb közönségbázist, mely egyrészt az előadások látogatottsága, ezzel a színház anyagi helyzete szempontjából kétségkívül előny, másrészt viszont a komáromi közönség nagy többségének ugyancsak konzervatív ízlése mellett sokszor a művészi fejlődést hátráltató tényező. Ami a komáromi, 1990 óta Jókai nevét viselő színház elmúlt két évtizedének művészi munkáját illeti, itt is jelen volt a színvonal jelentős „hullámvölgye”. Az 1990-ben a színház élére került Beke Sándor vezetői munkássága ugrásszerű, bár működésének második felében korántsem egyenes vonalú fejlődést hozott, az ő 1994-es eltávolítása a színház éléről (nevezhetjük akár a

Az ablakmosó, Kassai Thália Színház. Fotó: Bocárszky Zsolt

rendszerváltás utáni első politikai beavatkozásnak is, bár kétségtelen, hogy ehhez hozzájárult Bekének a társulat egy részével kialakult konfliktusa is) okozta az első „hullámvölgyet”. 1999-ben az amatőr mozgalomból ismert Kiss Péntek József került a színház élére, aki egy sikeres vendégrendezés után (a POSZT-ra is meghívott *Tartuffe*) Telihay Pétert hívta meg főrendezőnek, akivel a színház 2002/2003-ban történetének művészileg legjobb, legértékesebb évadát produkálta. Ekkor történt a második politikai beavatkozás a színház életébe. Telihaynak és Kiss Pénteknek távoznia kellett, de szerencsére mégsem az akkor megyei és országos szinten is hatalmi helyzetben lévő MKP „jelöltje” lett az új igazgató. A 2003-as pályázaton Tóth Tibor színművész lett a győztes, aki máig is a színház igazgatója. Tóth – eleinte kisebb, az utóbbi években sajnos egyre nagyobb kompromisszumokkal – vállalta az elődei által meghirdetett „művészszínházi” koncepciót. Ennek máig tartó áldásos hatása, hogy folytatta (illetve néhány év elteltével felújította) a szlovák színház egyik jelentős művészegyéniségével, a színész-rendező Martin Hubával az elődei által megkezdett

munkakapcsolatot. Ennek eredménye egy orosz klasszikusok sorozat (három kitűnő előadása – *Karamazov testvérek*, *Három nővér*, *Cseresznyés kert* – közül a Dosztojevszkij-mű adaptációja a színház történetének legjobb produkciói közé tartozik), valamint az elmúlt évadban színre került *III. Richárd* (Mokos Attila nagyszerű alakításával a címszerepben), melyet mind a Dotyky a spojenia (Érintések és kapcsolatok) címmel tartott szlovák színházi találkozóra, mind pedig a POSZT-ra meghívtak.

Tóth Tibor nevéhez fűződik egy másik tartós és művészi szempontból jelentős munkakapcsolat kialakítása is, mégpedig Valló Péterrel, aki 2010 óta rendszeresen rendez Komáromban. Valló és Huba a klasszikus, lélektani realista színház képviselői, melyhez a komáromi színház hagyományai is szinte kizárólagosan kötődnek. Az alkotói stíluspaletta bővítésére két kísérlet történt: Telihay Péter főrendezője idején, valamint 2007–2009 között, amikor Lévay Adina volt a társulat főrendezője. Illetve ilyen „stílusbővítő” előadás volt az utóbbi évek egyik, mind művészi-stiláris, mind tartalmi-gondolati szempontból legfontosabb komáromi produkciója: Ladislav Ballek *A hentessegéd* című regényének színpadi adaptációja, a szlovák színházi szakma egyik legtehetségesebb, legegényibb hangú, ma már inkább középkorú, de még mindig a „fiatalok” közé sorolt rendezőjének, Rastislav Balleknek (a regényíró fia) a színrevitelében. A szlovák–magyar határmenti kisvárosban a II. világháború után játszódó történet az értékrendek különbözőségéről, a különböző „világok” közötti kommunikáció hiányáról, és az ennek következtében elszalasztott együttműködési, értékteremtési és -mentési lehetőségekről szól, a komáromi színházban addig nem nagyon látott, erőteljes, stilizált, leginkább német színházi törekvések által inspirált formában. A színészek (mindenekelőtt Fabó Tibor, Bandor Éva, Mokos Attila, Ollé Erik, Holocsy Krisztina, Szabó Szvrcsek Anita, Tóth Tibor, Olasz István) nagyszerűen alkalmazkodtak a számukra új és szokatlan stílusvilághoz, melyet meglepő módon a közönség is nagyon pozitívan fogadott. Az előadás a 2012-es szlovák színházi találkozó egyik

8 nő, Kassai Thália Színház. Fotó: Klimeková Zuzana

legnagyobb szakmai sikerét aratta, s az idei évben a Béres Attila rendezte *Caligula helytartójával* együtt szerepelt a Magyar Színházak Kisvárdai Fesztiválján is. Az elmondottak fényében számomra meglepő és érthetetlen, hogy a rendezővel (aki ráadásul az igazgató főiskolai évfolyamtársa volt) egyelőre(?) nem folytatódott az együttműködés. A 2011/2012-es évad legjelentősebb előadása az említett Székely János-dráma volt Béres Attila rendezésében. Az előadás legfőbb értéke gondolati letisztultsága, pontosan megfogalmazott mondanivalója mellett a kitűnő színészi alakításokban rejlik (mindenekelőtt Fabó Tibor Agrippa és Tóth Tibor Petronius szerepében, és a Barrakiás szerepét vendégként játszó Papp Zoltán).

Mind *A hentessegéd* és a *Caligula helytartója*, mind pl. a *III. Richárd* bizonyítja, hogy a komáromi társulat nagyszerű színészekből áll, amit céltudatos dramaturgiával, a színészi fejlődés folyamatában (folyamataiban) is gondolkodva és hosszabb távra tervezve jobban is ki lehetne használni. Az elmúlt évad bizonyos történései sajnos azt jelzik, hogy ez a színész- és értékközpontú gondolkodás és tervezés jelen pillanatban nem tartozik a színház vezetésének legfőbb prioritásai közé. A szakmai sikereket aratott *III. Richárd* mellett, melyről úgy vélem, Martin Huba előző rendezéseihez képest gondolati tisztázatlansága és expresszív, néha külsődleges megoldásai miatt bizonyos visszalépést jelent, Spiró *Príma környéke* Valló Péter és Tasnádi István *Magyar Zombija* Bagó Bertalan rendezésében dramaturgiai indokolt választásnak és tisztességes szakmai színvonalon megoldott előadásoknak bizonyultak (Valló rendezését egyenesen az évad legjobb produkciójának tartom). Az évad első és utolsó bemutatója viszont súlyos szakmai-dramaturgiai kérdéseket vet föl, és a jövő évad tervének fényében sajnos aggasztó tendenciákat is jelez(het). Nem vagyok híve az évfordulós dömpingeknek, de a színház maga hirdette meg a 2012/2013-as évadot „jubileumának”, mivel jogelődjét, a Magyar Területi Színházat 1952-ben alapították, és első bemutatóját 1953-ban tartotta. Ennek fényében az évad nyitóelőadásának választott *Osztrigás Mici* már önmagában súlyos dramaturgiai-értékrendbeli kérdéseket vet föl, a megvalósítás színvonala azonban nem csupán a jubileumhoz, de a színház szakmai presztízséhez, színészei tehetségéhez is méltatlan volt. Arra pedig, hogy az ilyen kiemeltnek, ünnepinek meghirdetett évadot olyan minőségű produkcióval zárták, mint Fenyő-Tasnádi *Made in Hungáriája*, arra nem lehet ésszerű magyarázat. Nincs az az anyagi helyzet, az a bevételközpontú gondolkodás, mely igazolhatná ezt a vállalást. Ráadásul a színház társulatából alig néhány szereplő kapott helyet a produkcióban, az állítólag szakmai „casting” során kiválasztott szereplők teljesítménye pedig csak újabb érvet szolgált a kételkedőnek: ha csak ilyen szintű szereplőket sikerült összeválogatni, az újabb ok arra, hogy ez a szellemileg, zeneileg igencsak híg tákormány ne kerüljön színre.

Röviden összefoglalva: a szlovákiai magyar színházban elsősorban a kiváló képességű színészeknek köszönhetően nagy művészi potenciál rejtőzik, mely sajnos nincs teljes mértékben kihasználva. Mindenekelőtt a következetes, hosszú távra tervező színházvezetés hiányzik, illetve, hogy az így gondolkodó és tervező vezetőket háborítatlanul hagyják dolgozni. Jelen pillanatban a Kassai Thália Színház hosszan tartó, nehéz időszakot maga után hagyva, új vezetővel, határozott művészi koncepcióval, melyet az elmúlt két évad néhány előadásában gyakorlatilag is demonstráltak, elindult a művészi megújulás útján. Kérdés, hogy az állandó anyagi bizonytalanság, a nap mint nap fenyegető csődhelyzet mellett mennyit tudnak majd megvalósítani elképzeléseikből. Komárom, valamivel stabilizáltabb anyagi helyzetben, tíz éve státusban lévő igazgatóval mintha újra keresné művészi, szellemi arculatát. Az elmúlt évek szakmai sikerei, jelentős produkciói remélhetőleg irányt mutatnak, hogy sikerüljön maximális mértékben kihasználni a kitűnő erőkből álló társulatban lévő művészi potenciált.